

זכרונות

מים ראשונים: דף זה על זכרונות משלים את דברינו [מלכויות](#) וכן [שופרות](#) ומזכנו לקיים מאמר קהלת: "והחוט המשולש לא במהרה יינתק" (קהלת ד יב). וכבר זכינו לדרוש גם על פסוק זה [החוט המשולש](#) בדברינו על קהלת בשבת המועד סוכות.

משנה מסכת ראש השנה פרק ד משנה ו – עשרה פסוקי זכרונות

אין פוחתין מעשרה מלכויות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ... מתחיל בתורה ומשלים בנביא. רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא.¹

תלמוד ירושלמי ראש השנה פרק ד הלכה ז

אין פוחתין מעשרה מלכויות כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד: "הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו כו' עד כל הנשמה תהלל יה הללו יה". מעשרה זכרונות כנגד עשרה וידויים שאמר ישעיה: "רחצו הזכו הסירו וגו' למדו היטב דרשו משפט וגו'". מה כתיב בתריה? "לכו נא ונוכחא יאמר יי'".²

מסכת ראש השנה דף לב עמוד ב – פקדונות זכרונות

פקדונות הרי הן כזכרונות, כגון: "וה' פקד את שרה", וכגון: "פקוד פקדתי אתכם", דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינן כזכרונות.³

"זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון" (מחזור התפילה)

אמר רב שמואל בר יצחק: כמאן מצלינן האידינא (כמו מי אנו מתפללים היום) "זה היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון"? כמאן? - כרבי אליעזר דאמר: בתשרי נברא העולם. (מסכת ראש השנה כז ע"א).⁴

¹ יש לומר לפחות עשרה פסוקים למלכויות, עשרה לזכרונות ועשרה לשופרות. שלושה פסוקים ראשונים, בכל קבוצה, הם מהתורה, שלושה מהכתובים ושלושה מהנביאים (מדוע כתובים קודמים לנביאים? הצעת עמוס חכם: לפי שהכתובים מדברים בהווה ואילו הנביאים מדברים על לעתיד לבוא). ומסיימים בפסוק נוסף מן התורה: "תניא: ר' יוסי אומר: המשלים בתורה הרי זה משובח" (ראש השנה לב ע"ב) ולא כנוסח המשנה שלפנינו. משנה זו מוסברת בהרחבה בגמרא ראש השנה דף לב וממנה עולה בברור שהנוסח בימיהם היה חופשי ומי שירד לפני התיבה (וכל מתפלל) יכול היה לבחור את הפסוקים הנראים לו (במגבלות מסוימות אותן מסבירה הגמרא שם). במרוצת השנים, הלך והתגבש הנוסח ונבחרו הפסוקים שנבחרו, חלקם כבר מוזכר בגמרא שם. ועדיין יש הבדלים גם בימינו בין הנוסחאות השונים: אשכנז, ספרד ותימן (למשל הפסוק "זכר לעולם בריתו דבר ציוה לאלף דור" (תהלים קה ח) שמופיע בנוסח ספרד ותימן ואיננו בנוסח אשכנז).

² ראה גם בתלמוד הבבלי, ראש השנה לב ע"א ששואל: "הני עשרה מלכויות כנגד מי? אמר רבי לוי: כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהילים". אלא שהבבלי לא מתייחס גם לזכרונות ולשופרות ואת זה עושה הירושלמי. עשרה האזכורים לזכרונות בראש השנה הם כנגד עשרה וידויים שישעיהו מזכיר בפרק א (הפטרת שבת חזון): רחצו, היזכו, הסירו רוע, חדלו הרע, למדו, דרשו, אשרו, שפטו, ריבו (ואנחנו ספרנו רק תשעה). האם יש כאן יסוד לכך שראש השנה הוא גם יום סליחה וכפרה (שהוידוי הוא חלק מהם) ולא רק מלכות? והוידוי בא דווקא דרך הזכרונות.

³ ראה מקור מחלוקת זו בתוספתא מסכת ראש השנה פרק ב הלכה יג: "פקדונות זכרונות, שנאמר: וה' פקד את שרה וגו', פקד פקדתי אתכם. ר' יוסה אומר: אומרן עם הזכרונות. רבי יהודה אומר: לא היה אומרן עמה". תורף המחלוקת הוא אם ניתן לצרף לפסוקי הזכרונות (עשרה במספר ואולי גם להוסיף) פסוקים בהם נזכרת פקידה ולא זכירה, שהרי אלה שני שורשים במשמעות מאד דומה. ר' יוסי מאפשר ואילו ר' יהודה מעדיף פסוקים יהיו של זכרונות בלבד ולא של פקדונות. ולא ברור אם התנגדותו של ר' יהודה באה בשל הרצון להדגיש את השורש זכ"ר והוא עניין לשוני, או שהוא סבור שיש הבדל מהותי בין לזכור ובין לפקוד ואם כן, אז חבל שלא גילה לנו מהו הבדל זה. ואנו מקפידים בעשרת פסוקי הזכרונות כשיטת ר' יהודה, למרות שבד"כ הלכה כר' יוסי כשהוא חולק עם ר' יהודה משום "שנימוקו עמר". אבל לא נפקד מקומו של הפועל פק"ד בתפילת הימים הנוראים, כגון: "מי לא נפקד כיום הזה", "ובריות בו יפקדו", "להיפקד כל רוח נופש" ועוד. וראש כלולם היא הקריאה בתורה ביום הראשון של ראש השנה: "וה' פקד את שרה כאשר אמר". ראה דברינו [וה' פקד את שרה](#) בראש השנה.

⁴ נוסח זה משמש מוטו מרכזי בתפילת ראש השנה ומעין פתיחה לזכרונות: הזכרון הראשון, בריאת העולם, "תחילת מעשיך", זכרון כל הזכרונות. אין זה פסוק מהתנ"ך, אלא נוסח התפילה שהתגבש בבית מדרשו של רב ("תקיעתא דרב", ירושלמי ראש השנה פרק א דף נז עמוד א) והוא שלכאורה הכריע כשיטת ר' אליעזר בן הורקנוס, ולא כשיטת ר' יהושע, שבאחד בתשרי נברא העולם. ובאמת, נראה שאין זה אלא מתאים שיום שבו העולם נידון הוא גם היום בו העולם נברא. לאחר שכבר הוכר ראש השנה כיום הדין (כשיטת רב נחמן בר יצחק: "ראש השנה לדין", ראש השנה ח ע"א) ומצוות היום - תקיעת השופר - לוותה בתפילות ופיוטים, נוספה התפילה "זה היום תחילת מעשיך" והכל השתלב יחדיו. עכ"פ, נראה שלהכרעה כשיטת ר' אליעזר יש סיבות נוספות. היא משתלבת היטב עם המדרשים שלאחר שחטא אדם הראשון ראה שהיום הולך ומתקצר (עבודה זרה ח ע"א), עם המבול שהתחיל "בחווד השני" הוא מר חשון (ראה רש"י בפרשת נח) ועוד. אולי גם שמו של החג בתורה "יום הזכרון" השפיע. ראה דברינו [היום הרת עולם בין ניסן לתשרי](#) בראש השנה תש"ס. משהו באקלים ובאווירה הכללית בארץ ישראל מביא להכיר בסתיו ולא באביב כתחילת השנה. האם זה הגשם המיוחל ולא הגשם שחלף? תחילת השנה החקלאית? הזריעה?

"תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פא ה).⁵

איזהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה וכתוב: "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב".⁶ תנו רבנן: "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" - מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש.⁷

תניא אידך: "כי חוק לישראל הוא" - אין לי אלא לישראל, לאומות העולם מנין - תלמוד לומר משפט לאלהי יעקב. אם כן מה תלמוד לומר כי חוק לישראל? מלמד שישראל נכנסין תחילה לדין (ראש השנה לח ע"ב).⁸

"ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר איתו בתיבה" (בראשית ח א)

"ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה" - בוא וראה מידותיו של הקב"ה ורחמיו. אדם נכנס לספינה, עמד עליו סער גדול, אם יש עמו בהמה וכלים משליכן בים. אבל הקב"ה, כשם שרחמיו על האדם כך רחמיו על הבהמה, דכתיב: ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו'. "אשר אתו בתיבה" - כולם בזכות נח, אשריהם הצדיקים ואשרי דבוקיהם. (מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות לח).⁹

"וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר" (ויקרא כו ב)

למה נאמרו אבות אחורנית? לומר, אם אין מעשה ביעקב - כדאי מעשה יצחק ואם אין מעשה יצחק - כדאי מעשה אברהם. כדאי הוא מעשה כל אחד ואחד שיתלה כל העולם בגינו.¹⁰

⁵ בזכרונות יש לנו מקרה מיוחד שבו לפני עשרת הפסוקים בא פסוק מקדים שבעצם עניינו שופרות (ראה שפסוק זה מופיע בהמשך בפסוקי השופרות עצמם). דבר זה מעיד על הקשר המיוחד של זכרונות לשופר. ראה הגמרא בראש השנה טז ע"א: "ואמרו לפני בראש השנה מלכיות וזכרונות ושופרות. מלכיות - כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות - כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה? בשופר". ובעצם, מקרא מלא וכפול הוא: "והרעיתם בַּחֲצֹצְרוֹת וּנְזַפְרֹתָם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם ... וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֲלֵיכֶם וְעַל זְבָחֵי שְׁלֵמֵיכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם" (במדבר י ט-י). וקדם לכולם שם החג "זכרון תרועה", ספר ויקרא פרק כג בפרשת המועדות: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם שִׁבְתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ".

⁶ חשיבות נוספת יש לפסוק זה, משום שהוא שמקשר בין התקיעה לדין. שהרי בתורה אין שום אזכור של ראש השנה כיום דין. (הביטוי ראש השנה עצמו נזכר רק ביחזקאל מ א, בתורה הוא נקרא "אחד לחודש השביעי"). אבל יש אזכור לתקיעה: "יום תרועה יהיה לכם". בא הפסוק בתהלים: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" ויוצר את הקשר בין התקיעה לדין (ולשופר). ואימתי? ביום בו הלבנה מכוסה. ואין לנו חג אחר שחל בתחילת החודש, אלא ראש השנה (ומטעם זה הוא נוהג גם בארץ ישראל שני ימים. ראה תלמוד ירושלמי מסכת עירובין פרק ג הלכה ט: "שני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים". וזה נושא נכבד אחר שבע"ה עוד נזכה לדון בו.

⁷ בכל החגים ידוע כוחו של בית הדין לקבוע את תחולתם. אלא שבראש השנה מקבלת סמכות זו תוקף מיוחד בשל הצורך להחליט אם להעמיד או לקבל את בית הדין. ראה ירושלמי ראש השנה, פרק א הלכה ג: "בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והלסטים אומר הדין למחר, למי שומעין? לא לשלטון? אבל הקב"ה אינו כן. אמרו בית דין היום ראש השנה, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ראש השנה. נמלכו בית דין לעברה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו קטיגורין שנמלכו בני לעברה למחר. מה טעמא? "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" - אם אינו חוק לישראל, כביכול אינו משפט לאלהי יעקב". ראה דברינו [העמידו בימה, העבירו בימה](#) בראש השנה.

⁸ דווקא מפסוק "מקומי" זה הנדרש לעניין כח בית הדין, מצוות שופר, חוק לישראל וכו', אנו לומדים על אופיו האוניברסלי של ראש השנה כיום משפט, חשבון נפש וזכרון לעולם כולו, לא רק לעם ישראל. אלהי האבות (לא אלהי אברהם, אלא דווקא אלהי יעקב) הוא "המושל בכל העולם כולו" (שטיינזלץ). אולי גם בשל כך נבחר פסוק זה לפתוח את פסוקי זכרונות. מחד גיסא הוא "סוגר" את מלכיות שם אמרנו: "וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה" ומאידך גיסא, הוא מוביל היישר לזכירת נח וכל החיה וכל הבהמה - המשותף לשניהם הוא היבט רחב ומקיף של ראש השנה, לא רק יום זכרון פרטי של עם ישראל, אלא לעולם וליקום כולו.

⁹ ראה המדרשים בבראשית רבה פרשה לג על פסוק זה, ובפרט את הסיפור על אלכסנדר מוקדון שביקר את מלך קציה וכן על העניים של רומא - בדברינו [אדם ובהמה תושיע ה'](#) בפרשת נח. זכירת נח מרחיבה את משמעותו של ראש השנה בשני היבטים אוניברסליים: ראשית, לא רק עם ישראל נזכר ונדון כאן אלא האנושות כולה; ושנית, לא רק בני האדם אלא היצור כולו: "אדם ובהמה תושיע ה'". בראש השנה בתחילת עשרת ימי תשובה אנו פותחים את זכרונות עם זכירת נח והחיה אשר איתו בתיבה; וביום הכיפורים בהפטרות יונה שאנו קוראים במנחה כאשר היום פונה והולך ואיתו עשרת ימי תשובה, אנו מסיימים בזכירת ינונה עם בעלי החיים אשר בה, ככתוב: "וְאֵינִי לֹא אֲחֹסֵ עַל יַנְיָוָה הָעֵיזֵר הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתִּים עֲשֶׂרָה רְבֹו אֲדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאֵלוֹ וּבִהְמָה רִבָּה". הפייטן לא משאיר שום ספק באשר לזכירה אוניברסלית זו במילותיו הנשגבות הפותחות את פסוקי זכרונות: "אתה זוכר מעשה עולם. ופוקד כל יצורי קדם ... אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך ... כי תביא חוק וזכרון להיפקד כל רוח ונפש. להיזכר מעשים רבים והמון נסתרות לאין תכלית ... מי לא נפקד כהיום הזה ... כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם וגם את נח באהבה זכרת ...". ואז הוא מגיע לפסוק הזכרונות הראשון, ככתוב בתורתך: "ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר איתו בתיבה".

¹⁰ שמעתי מפי חותני הרב יוסף יהודה ריינר ז"ל שמשמעות מדרש זה היא שכל אחד מהאבות הגיע אל האמונה בכוח עצמו ולא רק בשל החינוך שקיבל מבית אבותיו. אז אולי גם אנו צריכים לזכור שהזכרת האבות היא סיבה הכרחית, אבל לא מספקת. ראה המשך המדרש שם בסיומו: "עד אימתי זכות אבות קיימת? ר' תנחומא אמר ... עד יהואחז ... ר' יהושע בן לוי אמר: עד אליהו ... שמואל אמר: עד הושע ... ר' יודן אמר: עד חזקיה ... אמר ר' אחא: לעולם זכות אבות קיימת, לעולם מזכירים ואומרים "כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך". ראה דברינו [זכות אבות](#) בפרשת בחוקות.

ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם? אמר ר' שמעון בן לקיש: משל למלך שהיו לו שלושה בנים, ושפחה אחת משלו מגדלתם. כל זמן שהיה המלך שואל שלום בניו, היה אומר: שאלו לי בשלום המגדלת. כך, כל זמן שהקב"ה מזכיר אבות, מזכיר הארץ עמהם, שנאמר: "וזכרתי את בריתי יעקב... והארץ אזכור" (ויקרא רבה לו ה).¹¹

"זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה' . טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו" (תהלים קיא ד-ה)
 "ונתנה הארץ יכולה" - לא כדרך שהיא עושה עכשיו, אלא כדרך שעושה בימי אדם הראשון. ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה? תלמוד לומר: "זכר עשה לנפלאותיו". וכן הוא אומר: "תדשא הארץ דשא עשב" - מלמד שבו ביום שהיתה נזרעת בו ביום עושה פירות. "ועץ השדה יתן פרי" - לא כדרך שהוא עושה עכשיו, אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה? תלמוד לומר: "זכר עשה לנפלאותיו". ואומר: "עץ פרי עושה פרי למינו" - מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות (ספרא בחוקותי פרשה א פרק א).

"ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה" (בראשית יב ו) - רבי יהושע בן לוי פתח: "טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו" (תהלים קיא ה). אמר ר' יהושע בן לוי: טירוף נתן ליראיו בעולם הזה, אבל לעתיד לבא "יזכור לעולם בריתו". מה כתיב באברהם? "ואברכך ואגדלה שמך" - כיון שיצא, קפץ עליו רעבון. ולא הקפיד ולא קרא תגר, אלא "ויהי רעב בארץ". (בראשית רבה מ ב).¹²

"כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו ב ב)

דבר גדול עשו ישראל כדי היא האמונה שהאמינו בי שאקרע להם את הים. שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים למדבר ואין בידינו מחיה לדרך, אלא האמינו והלכו אחרי משה. עליהם מפורש בקבלה "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ג)

תנו רבנן: דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "במדבר הזה יתמו ושם ימתו" (במדבר יד לה). יתמו - בעולם הזה, ושם ימתו - בעולם הבא. ואומר: "אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחת" (תהלים צה יא) - דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: באין הן לעולם הבא, שנאמר: "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" (תהלים נ ה). אמר רבה בר בר חנה¹³ אמר רבי יוחנן: שבקה רבי עקיבא לחסידותיה, שנאמר: הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר... זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו ב ב). ומה אחרים באים בזכותם - הם עצמן לא כל שכן? (סנהדרין דף קי עמוד ב).¹⁴

¹¹ הארץ היא המכנה המשותף לאבות. כולם גרו בה, לכולם היא הובטחה בברית. ראה רמב"ן בראשית כו ג שעם כל אחד מהאבות הייתה שבועה וברית נפרדת (חיזוק לרעיון של האמונה העצמית בהערות השוליים הקודמת). אזכור האבות מביא בהכרח לאזכור הארץ, היא שגידלה אותם והיא שמגדלת את בניהם כשפחה ואומנת מסורה. היא גם שלקתה ונעזבה בגלל חטאי הבנים שלא קיימו את ברית אבותם. לפיכך, כשהבנים מבקשים לשוב (תרתי משמע) גם הארץ שבה. האדם והארץ - חד הם. וכדברי רמב"ן על הפסוק בויקרא כו מ: "והארץ אזכור - טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם, ואזכור שהם רצו את עונם".

¹² ראש השנה הוא הזמן להרים את הראש מתלאות השנה היום יומית ולהביט למרחב, אל זמן קדם לאחור "זכרון למעשה בראשית" ואל העתיד לבוא בו: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". וכן כל הזכרונות האוניברסליים והקוסמיים שראינו לעיל. וברוח זו גם עתידה הארץ וצימחה לחזור לימי קדם לראשית הבריאה ולתכונותיה הבראשיתיות "שביום בו נזרעה ונטעה הייתה עושה פרי". אבל אנו גם צופים ביום זה לשנה המיידית הקרובה ותוהים מי ינוח ומי ינוע, מי בקיצו ומי לא בקיצו. "ועל המדינות בו ייאמר איזו לחרב ואיזו לשלום... ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות". מי יטרף ומי יקום גם אם בעוד לילה ויתן טרף לביטו, מי תטרף ספינתו ומי עלה זית טרף בפיו, שכן "מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים" (ביצה טז א). ובילקוט שמעוני ואתחנן רמז תתלו: "טרף נתן ליראיו - זה מדת הדין". מי יעני ומי ישפל, מי יקפיד ומי יקרא תיגר. מי יאלץ לרדת מהארץ בגלל רעב כאברהם ומי יזכה שיתקיים בו "יזכור לעולם בריתו" - ייטע וגם יראה פירות. כיצחק שנאמר בו "גור בארץ הזאת... וזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים". שנזכה כיצחק ולא כאברהם. ראה דברינו [צחק אבינו](#) בפרשת תולדות.

¹³ זהו אותו רבה בר בר חנה שראה את מתי המדבר בגמרא בבא בתרא עג ע"ב ואין מתאים ממנו לסנוט לר' עקיבא ששכח את חסידותו כשהוא בא לדון על דור המדבר. ובמקבילה באבות דר' נתן נוסח א פרק לו נעדר ר' עקיבא והמחלוקת היא בין רבותיו: ר' אליעזר ור' יהושע.

¹⁴ דור המדבר שיצא אחר משה למדבר, שהאמין לקריאת "פקוד יפקוד", אך הימרה על ים סוף. שאמר נעשה ונשמע וְחָטָא בעגל, שראה קולות וברקים ושכינה יורדת על המשכן וחטא במגלים - עדיין הוא חסד הנעורים, הוא אשת הנעורים שאין לה תמורה ("אמר רבי שמואל בר נחמן: לכל יש תמורה, חוץ מאשת נעורים", סנהדרין כב ע"א). ולכן גם משה נקבר איתם במדבר על מנת שלעתיד לבא יבואו ביחד ויהיה להם חלק לעולם הבא: "אמר לו הקב"ה למשה: שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר

"הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'" (ירמיהו לא ט)

"ושבת עד ה' אלהיך" - אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה. והיה המלך משלח פדגוגו ואחריו ואומר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלחו ואומר לאביו: באילו פנים אני חוזר בי? ואני מתבייש לפניך! והיה אביו משלחו ואומר לו: בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני חזרו בכס. מניין? שנאמר: "הלוך וקראת את הדברים האלה וגו'" (ירמיה ג יב). והיו ישראל אומרים לירמיה: באילו פנים אנו חוזרים להקב"ה? מניין? שנאמר: "נשכבה בבושתנו ותכסנו כלמתנו" (שם כה). והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מניין? "כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא" (שם לא ט). אמר ר' עזריה: אמר לו הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכס. אתם אמרתם לי בסיני: "ומעי המו עליו" (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם: "הבן יקיר לי אפרים ... על כן המו מעי לו". (דברים רבה ב כד).¹⁵

אחרית דבר

לא בכדי לקוחים פסוקים מרגשים אלה, החותמים את זכרונות, מספר ירמיהו. חוב יש לנו כלפי נביא חורבן וזעם זה, שברוב אהבתו כעס עלינו כל כך עד שחשב לתת לנו גט פיטורין (פסוקי איכה ומדרשיה). פעם אחרונה שקראנו בספר ירמיהו היה בשלושת שבועות דפורענותא של ימי בין המצרים. שתיים מתוך שלוש נבואות החורבן הן שלו. ומגילת איכה כמובן. משם ואילך, בכל שבע שבועות הנחמה אנו קוראים רק נבואות ישעיהו. ואיפה ירמיהו שליווה את העם בשעותיו הקשות ביותר, היה עד לחורבן והפציר בשארית הפליטה להישאר בארץ ולהיאחז בה גם ארי רצח גדליהו? (ירמיהו מב י: "אם שוב תשובו בארץ הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי אל הרעה אשר עשיתי לכם"). בא ראש השנה ומכפר ומשלים בינינו. הפסוק "זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" כבר נטוע בתוכחה של הפטרת השבת הראשונה של שלושת השבועות: דברי ירמיהו. והפסוק השני: "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים" לקוח מהפטרת היום השני של ראש השנה, ירמיהו פרק לא. זרע האחרית והתקווה נמצא כבר בפורענות הראשונה והשלמתו היא ביום השני של החג בו אנו קוראים גם בפרשת העקידה. "הבן יקיר לי", כנגד "קח את בנך יחידך והעלהו לעולה". נסגר המעגל ואולי נסגרו שניים.¹⁶

שנה טובה

תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים

ואת מכניס דור אחר? עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא. אלא תהא בצדן ותבא עמהך" (במדבר רבה יט ג). ראה דברינו **חסד נעורים** בפרשת מטות וכן **דור המדבר וחלקו לעולם הבא** בפרשת שלח לך. לפיכך, ירמיהו כשוראה את חורבן הבית הוא קורא לאבות וקורא למשה (איכה רבה פתיחתא כד). אבל, הזכירה הגדולה בכל זאת היא הזכירה הבאה.

¹⁵ ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור עז הדורש את פסוק ד שם: "אזכרה אלהים ואהמיה, אשיחה ותתעטף רוחי סלה - כשישראל מזכירין להקב"ה מתנהמין והומין, שנאמר: דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו, וכשהקב"ה זוכר לישראל מעיו הומין עליהם, שנאמר: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו". ובמדרש תהלים (בובר) מזמור ע: "אמר הקב"ה: הו מזכירין אותי בכל פעם ופעם, שכל זמן שאתם מזכירין אותי מעי הומים עליכם, שנאמר: הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו". ובמדרש תנחומא תצוה סימן א: "אמר ר' יודן: אימתי הבן חביב על אביו? כשמתחיל להשיח. וכן הוא אומר: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים. מהו ילד שעשועים? כבן שלש כבן ארבע שהוא מתחיל להשיח ומשתעשע לאביו". המית הלב, שפיכת שיח, עטיפת רוח והעלאת זכרוננו וזכרון כל הדורות ביום הזכרון, היא שעושה אותנו: "בן יקיר", עד שאפילו הבכורה כבר לא נחשבת: "בגאולה הראשונה נקראו בני בכורי. ולא כל הבכור יהיו חביבין ויקירין. יש בכור שהוא חביב ויקיר ויש בכור שאינו חביב ויקיר. אבל בגאולה האחרונה יהיו קרואין חביבין ויקירין דכתיב: הבן יקיר לי אפרים" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ח). חביבות ויקירות אלה שוב אינם זרים מלפני הקב"ה לעולם, כפי שקרינו בויקרא רבה ב ב: "הבן יקיר לי - בכל מקום שנאמר "לי" אינו זו לעולם, לא בעולם הזה ולא לעולם הבא".

¹⁶ ראה שוב מדרש דברים רבה ב כד שירמיהו שהיה שליח הפורענות הוא שנבחר לשליח הנחמה: "ושבת עד ה' אלהיך - אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו ואחריו ואומר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלחו ואומר לאביו: באלו הפנים אני חוזר בי, ואני מתבייש לפניך! והיה אביו משלחו ואומר לו: בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני חזרו בכס. מניין? שנאמר (ירמיה ג) הלוך וקראת את הדברים האלה וגו'. והיו ישראל אומרים לירמיה: באלו הפנים אנו חוזרים להקב"ה? מניין? שנאמר (שם) נשכבה בבושתנו ותכסנו כלמתנו. והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מניין? (ירמיהו לא) כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא. א"ר עזריה: א"ל הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכס. אתם אמרתם לי בסיני: ומעי המו עליו (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם: הבן יקיר לי אפרים ... על כן המו מעי לו".

תשס"ד

ראש השנה

מחלקי המים